

УДК

ВПЛИВ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОГО КОМПЛЕКСУ НА РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ ДЕРЖАВИ

Ольга Вуйцик

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Дорошенка 41, м. Львів 79000, Україна, тел. (032) 239-46-03*

Профналізовано поняття “рекреаційно-туристичний комплекс” (РТК) та “індустрія туризму”, а також економічний вплив рекреаційно-туристичного комплексу. Наведено систему показників, за допомогою яких можна визначити вплив туризму на економіку держави.

Ключові слова: рекреаційно-туристичний комплекс, індустрія туризму, економічні функції РТК, платіжний баланс.

Туристична сфера охоплює міжгалузевий сектор виробництва послуг і товарів туристичного споживання, а також близько двадцяти супутніх і обслуговуючих туризм галузей економіки. Для означення цього міжгалузевого сектора економіки науковці використовують поняття “туристична індустрія”, що за змістом близьке до поняття “рекреаційно-туристичний комплекс”.

В економічній літературі однозначного визначення сутності індустрії туризму нема. Так, І. В. Зорін, В. А. Квартальнов, розглядаючи це поняття, вважають, що до індустрії туризму, крім підприємств, які надають послуги з розміщення та харчування, треба віднести туроперейтингову, транспортну, навчальну, інформаційну, наукову, торгову, виробничу інфраструктуру туризму [6].

Згідно із Законом України “Про туризм” (у редакції 2003 р.), туристична індустрія представлена сукупністю різних суб’єктів туристичної діяльності (готелі, туристичні комплекси, кемпінги, мотелі, пансіонати, підприємства харчування, транспорту, заклади культури, спорту тощо), які забезпечують прийом, обслуговування та перевезення туристів [1]. В. Ф. Кифяк дотримується законодавчого визначення цього поняття, а також розглядає туристичну індустрію як „вид економічної діяльності”, яка реалізується на туристичному ринку [7, с. 69]. Окремі автори досліджують індустрію туризму за її складовими, тобто індустрію транспортного забезпечення, розміщення, харчування.

Отже, туристична індустрія представлена різними суб’єктами господарювання: підприємствами, установами й організаціями, приватними підприємцями, які виготовляють і реалізують туристичні продукти (товари та послуги туристичного попиту). Отже, індустрія туризму визначається як сукупність організаційних форм бізнесу, які здійснюють функції розміщення, перевезення, харчування, пізнавально-розважального, ділового, оздоровчого, спортивного та іншого туристичного призначення.

Як уже зазначалося, близьким за змістом до поняття “індустрії туризму” є поняття “рекреаційно-туристичний комплекс”, або ж “територіальний рекреаційно-туристичний комплекс”. Здійснивши аналіз фахової літератури, ми дійшли висновку, що рекреаційно-туристичний комплекс — це система економічно та соціально поєднаних окремих

галузей, виробництв, виробничих підприємств і підприємств сфери послуг на певній території, призначення яких полягає у забезпеченні рекреаційними послугами населення конкретної територіальної одиниці. Рекреаційно-туристичний комплекс – це типовий міжгалузевий комплекс, оскільки в рекреаційному обслуговуванні, прямо чи опосередковано, бере участь багато різних галузей і видів економічної діяльності. Як бачимо, у визначеннях, рекреаційно-туристичний комплекс пов'язується з певною територією, і деколи замість терміну «рекреаційно-туристичний комплекс», з'являється поняття «територіальний рекреаційно-туристичний комплекс». Вважаємо, що у цьому термінологічному словосполученні слово «територіальний» можна опустити, оскільки рекреація завжди має просторове значення. Важливою проблемою, яка впливає з аналізу рекреаційно-туристичних комплексів (систем), є рекреаційне районування (зонування) певної території, тобто виділення менших за рангом рекреаційно-туристичних утворень.

Автори, що займалися розробкою методологічних основ визначення поняття рекреаційно-територіальних утворень, пропонували багато суттєво відмінних одна від одної методик їх організації та принципи функціонування. Все це свідчить про актуальність даного питання. При організації рекреаційно-територіальних утворень ми зіштовхуємося із конгломератами, елементи яких пов'язані між собою та навколишнім середовищем величезною кількістю прямих і зворотних зв'язків. Найбільш логічним видається підхід, за якого структура рекреаційно-туристичного комплексу має зображений на рис.1 вигляд.

В основу цього рекреаційного поділу території покладено такі основні ознаки:

- 1) атрактивні рекреаційні ресурси даної території;
- 2) соціально-економічний потенціал для рекреаційного освоєння території;
- 3) частка реалізованого рекреаційного продукту у валовому продукту території, тобто ступінь її рекреаційної спеціалізації;
- 4) інші особливі ознаки (місцеві традиції, промисли, релігійне значення);
- 5) стан матеріальної та допоміжної бази рекреації в регіоні.

Отже, рекреаційно-туристичний комплекс (РТК) — це міжгалузевий комплекс, який структурно складається з самостійних, проте тісно пов'язаних галузей, що продукують товари і послуги для потреб туризму. Одні галузі повністю обслуговують рекреаційно-туристичний комплекс, а доходи інших лише частково залежать від туристичної діяльності. За розрахунками Всесвітньої туристичної організації, частка доходів від обслуговування туристів у загальному обсязі доходів є такою:

туристично-екскурсійні послуги	— 100%
санаторно-курортні та оздоровчі послуги	— 90%
виробництво сувенірів	— 80-90%
готельне господарство	— 60-70%
виробництво товарів туристичного призначення	— 30-40%
послуги з видачі віз та інших консульських дій	— 60-70%
послуги харчування	— 30-40%
послуги пунктів прокату	— 30-40%
послуги закладів культури, фізичної культури і спорту	— 30-40%

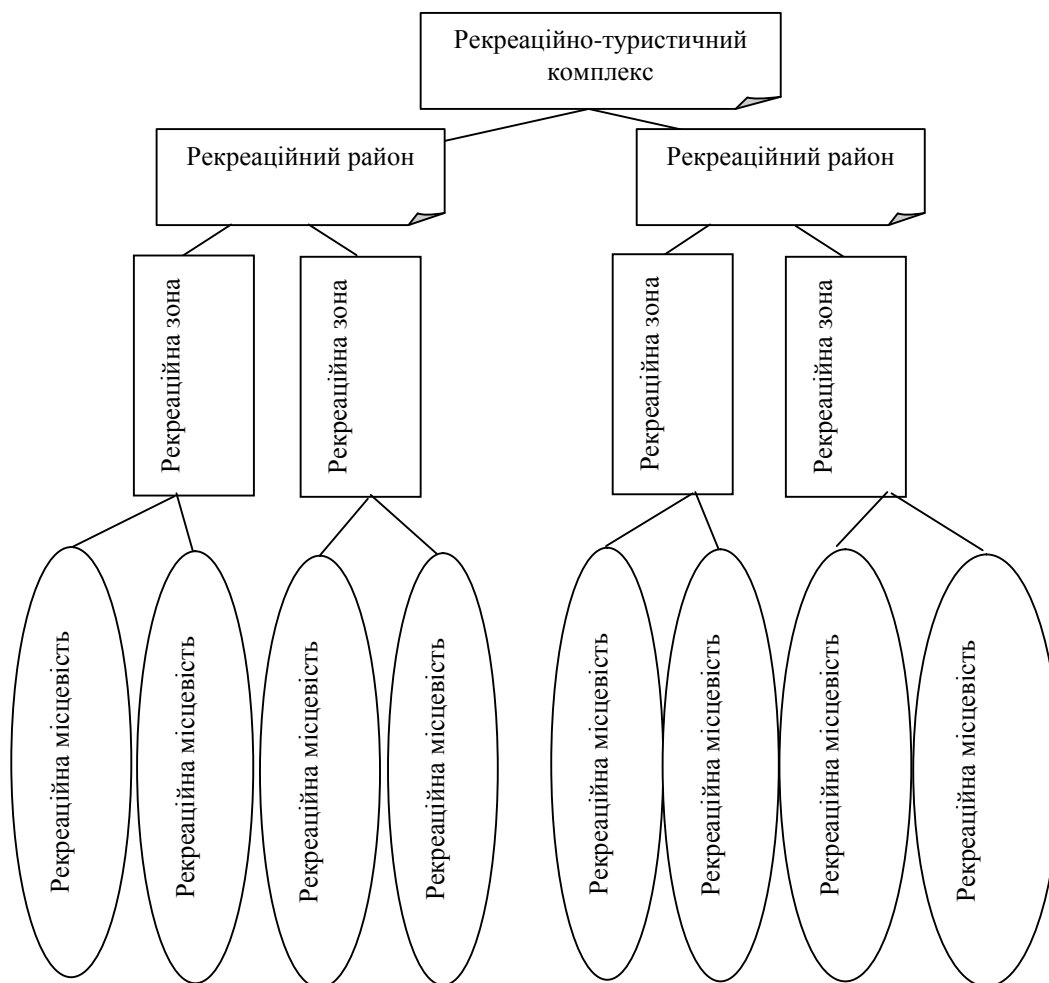


Рис. 1. Організаційна структура рекреаційно-туристичного комплексу [5, с.436]

До складу РТК входять такі галузі: галузь туropolерейтингу, санаторно-курортна галузь, галузь закладів тимчасового проживання (готелі, мотелі, хостели, турбази, пансіонати відпочинку, вілли тощо), галузь громадського харчування, галузь розваг (казино, нічні клуби, диско-клуби, центри гральних автоматів, аквапарки тощо). Інтегрованими на субгалузовому рівні в національну індустрію туризму є галузі пасажироперевезень, АПК, галузь банківсько-страхових послуг, група виробництв товарів туристичного споживання (сувенірна продукція, спортивно-туристичний інвентар), група виробництв засобів виробництва туристичних послуг (обладнання для видобутку і розливу мінеральних вод, засоби гігієни в готелях), освітній комплекс (фахова освіта працівників туріндустрії), інформаційний комплекс, спеціалізовані органи управління. [10, с.4]

РТК помітно впливає на економіку держави. Серед його економічних функцій виділяють:

- 1) виробничу;
- 2) забезпечення зайнятості населення;
- 3) створення доходу;
- 4) згладжування регіональних диспропорцій;
- 5) нівелювання відхилень платіжного балансу.

Досліджуючи роль і місце РТК у структурі економіки держави, слід зазначити, що основою для розвитку туризму є його економічні вигоди. Найважливішими характеристиками туризму є туристичні доходи і витрати. Вони є вартісними оцінками туризму, необхідними для вивчення його впливу на національну економіку, зокрема платіжний баланс країни. Об'єм надходжень від туризму широко використовують для оцінки прибутковості туристичного напрямку. Нарощування туристичних потоків є вагомим чинником зростання споживчого попиту, ефективності експлуатації об'єктів галузевої інфраструктури та стабілізації внутрішнього ринку товарів і послуг як туристичної, так і суміжних галузей економіки.

Усі міжнародні операції країни відображаються у її платіжному балансі. Так, якщо резидент країни подорожує за кордоном, то там він і витрачає валюту, що негативно позначається на платіжному балансі країни. За напрямом руху валюти можна визначити, що для країни, яка відправляє свого резидента за кордон, витрати туриста виступають імпортом, а для сторони, яка його приймає, — експортом. Такого роду операції відображаються на рахунку «Туризм». Якщо рахунок позитивний, то це означає, що витрати в'їзних туристів перевищують витрати виїзних туристів і позитивно впливають на її платіжний баланс [3, с.123].

Всесвітня туристична організація здійснила класифікацію країн за становищем туризму в платіжному балансі, тобто за доходами від міжнародного туризму і платежами резидентів країни для здійснення подорожей. Баланс туристичного рахунку відображає економічну ситуацію держави і може характеризувати її як з позитивним, так і негативним балансом. Поточний туристичний баланс, як правило, позитивний у країнах Середземномор'я — Франції, Італії, Іспанії, Кіпрі, Мальті, а також Австрії та Швейцарії. З країн, що розвиваються, до них можна віднести також Туніс, Таїланд, Мексику, країни Карибського басейну. Негативний поточний туристичний баланс характерний переважно для індустріальних країн з високим рівнем життя — скандинавських країн, Німеччини, Канади та ін.

У більшості країн, що розвиваються, туристичний баланс негативний через те, що вони не володіють необхідною інфраструктурою для залучення туристів з інших держав і часто змушені імпортувати багато споживчих товарів і обладнання. Окрім того, ці країни сплачують із валютного виторгу від туризму відсотки за отримані за кордоном кредити, а також заробітну плату іноземному персоналу, який допомагає управляти фірмами. Частина грошей у формі репатрійованого прибутку відходить транснаціональним корпораціям та ін. Вплив міжнародного туризму на платіжний баланс держави залежить і від інших складових платіжного балансу, тобто від поточного платіжного балансу і балансу руху капіталів. В результаті таких комбінацій сумарний баланс може бути як позитивним, так і негативним. Своєю чергою, туризм може впливати на рух капіталів, і цей вплив також слід ретельно аналізувати.

Для держави важливо досягнути такого балансу між доходами від в'їзного туризму і видатками на нього (включаючи повернення валюти країні-інвестору, довгострокові витрати на будівництво та обладнання готелів, доріг, аеропортів, засобів зв'язку, підготовку персоналу для створення комфортних умов перебування іноземним

туристам), щоб в кінцевому підсумку забезпечити стійкий позитивний платіжний баланс держави за статтею «Туризм».

Конференція ООН з туризму та подорожей (з врахуванням рекомендацій ВТО) розробила і схвалила Методику обліку доходів і видатків країни з міжнародного туризму. Згідно з рекомендаціями Міжнародного валютного фонду, в актив платіжного балансу за статтею «Туризм» включаються такі доходи:

- від продажу товарів і туристичних послуг в'їзним і внутрішнім туристам;
- від експорту товарів туристичного попиту та обладнання для туристичних підприємств;
- від продажу інших послуг (підготовка кадрів, надання послуг спеціалістами країни зарубіжним партнерам);
- від транспортних витрат в'їзних туристів на внутрішній і міжнародний транспорт у країні перебування;
- від інвестицій іноземного капіталу в індустрію вітчизняного туризму;
- від кредитів, наданих іншим країнам (відсотки) для розвитку туризму.

У пасив платіжного балансу за статтею «Туризм» включають такі видатки:

- на придбання туристичних послуг і товарів виїзними туристами в країні перебування;
- імпорт товарів, необхідних для обслуговування в'їзних туристів;
- придбання інших послуг (підготовка кадрів закордоном, оплата праці іноземним спеціалістам, зайнятим у сфері туризму);
- перевезення виїзних туристів іноземними транспортними компаніями;
- зарубіжні інвестиції у розвиток туризму в інших державах;
- довгострокові кредити, вкладені в розвиток вітчизняного туризму [3, с.138].

На сьогодні у сфері туризму вироблено декілька стандартних видів економічних показників. Дотепер у національних економічних рахунках туризм, зазвичай, не виділяється як окрема галузь, а включається в сектор платних послуг. Всесвітня туристична організація розробила Стандартну міжнародну класифікацію видів діяльності в туризмі, яку попередньо схвалила Статистична комісія ООН. Незважаючи на те, що внесок туризму в економіку досить складно вимірювати, на базі різних інформаційних джерел фахівці з економіки туризму розробляють способи розрахунків, достатні для визначення загального масштабу економічного впливу туризму. До стандартних економічних вимірів належать отриманий дохід і частка у валовому національному чи внутрішньому продукті. Ці показники відображають значення туризму в економіці загалом.

За підрахунками спеціалістів, частка туризму у ВВП України є меншою за 2%. Для порівняння: у розвинених країнах цей показник коливається від 5 до 8%, а у деяких державах сягає 50%. Частка доходів від туристичної галузі, наприклад, у Швеції, вже перевищує частку у ВВП автомобільної промисловості.

Своєю чергою, показник іноземної валюти, отриманої від міжнародного туризму, передбачає розрахунки як валових доходів в іноземній валюті (загальна сума витрат іноземних туристів), так і чистих доходів в іноземній валюті (іноземна валюта, що залишається в країні за винятком відпливу іноземної валюти). Відплив - це іноземна валюта, що витрачається на імпорт товарів і послуг, продуктів харчування, які використовуються в туризмі, готельне обладнання і постачання матеріалів, виплати іноземним компаніям, що управляють готелями, тощо. У визначенні економічного

впливу туристичної сфери на суспільство враховуються і робочі місця, створені завдяки туризму. Облік ведеться за такими видами зайнятості:

- пряма зайнятість — особи, що працюють на туристичних підприємствах (готелі, ресторани, магазини для туристів тощо), а також туристичні агентства і бюро подорожей;
- непряма зайнятість – робочі місця, створені в таких постачальних секторах, як сільське господарство, рибальство і промисловість;
- генерована зайнятість – додаткові робочі місця, які підтримуються завдяки витраті доходів, одержаних працівниками сфер прямої і непрямой зайнятості;
- зайнятість у будівництві – робочі місця, які створюються при будівництві туристичної інфраструктури (це, звичайно, тимчасове явище, але може бути і довгостроковим у місцях, де туризм лише розвивається) [2, с. 26].

Ефект мультиплікації туризму належить до стимулу, який є зовнішнім джерелом доходів як в економіку країни загалом, так і окремого регіону. Він показує, скільки раундів у місцевій економіці проходять первинні туристичні витрати. На базі цього показника можна визначити, яким чином туристичні витрати генерують різні види економічної діяльності.

Показники фінансових надходжень до державних і місцевих бюджетів містять у собі готельні й інші різновиди туристичних зборів, мито на імпортовані товари, що використовуються в сфері туризму, прибуткові податки з туристичних підприємств і їхніх співробітників, а також податки на нерухоме майно туристичних об'єктів.

Оскільки туризм є однією із найбільш працепоглиблюючих сфер економіки, він виступає як регулятор зайнятості населення, сприяє зростанню доходів корінних жителів, забезпечуючи зайнятість на фірмах, підприємствах та інших організаціях, що безпосередньо обслуговують відвідувачів. З цим тісно пов'язана зайнятість, яка формується завдяки витратам відвідувачів – кількість робочих місць на повний і неповний робочий день як за сезонами, так і загалом за рік. Чисті доходи підприємств, які обслуговують туристів, забезпечують джерела для капіталовкладень і показують, наскільки ефективно відповідна фірма обслуговує туристів. Тут враховуються такі характеристики туристичної сфери, як динамічність, виникнення нових тенденцій і способів підприємництва тощо.

Проте стимулювання зайнятості в сфері туризму шляхом належної професійної підготовки кадрів для цього сектора – складне завдання, оскільки деякі регіони чинять соціальний опір роботі в сфері обслуговування.

Досягнення сприятливого соціально-економічного впливу туризму на суспільство є важливою стратегічною метою як розвинених держав, так і країн, що розвиваються. Проте це можливо лише за умови створення розгалуженої системи державного управління, яка б відповідала сучасним вимогам розвитку туризму та забезпечувала ефективне застосування механізмів державного регулювання цього багатогранного явища.

Отже, стимулятивний вплив туристичної сфери на економіку відчутний при зростанні її частки у виробничому доході і валовому внутрішньому продукті; кількості іноземної валюти, отриманої завдяки міжнародному туризму; доходів населення; створених завдяки туризму додаткових робочих місць; чистого економічного вкладу туризму в національну економіку; регулятивного впливу органів державного управління сфери туризму тощо.

Збільшити економічні вигоди від туризму можна різними методами, які вбудовуються в процес державного управління, завдяки чому можна уникнути багатьох проблем. Одним з таких методів є зміцнення зв'язків між туризмом та іншими секторами

економіки. Якщо збільшити виробництво національних товарів, включаючи будівництво та експлуатацію об'єктів туристичної інфраструктури, то завдяки цьому скорочується частка імпорту в туризмі і зростають зайнятість і доходи від туризму [9, с. 16].

Щоб отримати від туризму більші прибутки, треба стимулювати національне володіння туристичними об'єктами і послугами шляхом застосування таких інструментів державного регулювання, як надання інвестиційних стимулів, продаж акцій спільних туристичних підприємств населенню тощо. Необхідно надавати підтримку певним формам туризму, які сприяють залученню більшого сектора підприємництва, у тому числі малого бізнесу. Якщо місцевий капітал обмежений, то доцільно провадити політику допуску іноземного володіння на початковому етапі з умовою подальшого викупу підприємств вітчизняними підприємцями в міру накопичення капіталу.

Проте кількість туристичних потоків визначається не лише ступенем розвитку економіки в країні і матеріальним добробутом населення, а й обсягом вільного часу. Науково-технічний прогрес позбавив людей зайвої механічної праці, тим самим зменшивши тривалість робочого часу. Але нові технології, прискорення соціально-економічного розвитку фізично й морально втомлюють людей. Виникає необхідність у відпочинку, а відновлення життєвих сил населення є одним із першорядних завдань оздоровчого, лікувального та рекреаційного туризму.

До соціально-економічних умов розвитку туризму належать також підвищення рівня освіти, культури населення тощо. Зростання освітнього і культурного потенціалу суспільства суттєво підвищує значення духовних цінностей для розширення світогляду туристів, підсилюючи їх інтерес до пізнання нових цінностей.

Аналізуючи соціально-культурний вплив туризму на розвиток держави слід зазначити, що туризм може не лише принести населенню і його культурі вигоди, а й створити певні проблеми. Хоча соціально-культурний вплив виміряти складніше, ніж вплив економічного характеру, його обов'язково слід враховувати при розробці та впровадженні програм розвитку туризму в державі.

До позитивного соціально-культурного впливу туризму належить підвищення життєвого рівня населення за рахунок удосконалення роботи окремих служб і об'єктів; збереження культурної спадщини, завдяки якій розвиваються пізнавальний туризм, мистецтво і ремесла, звичаї, традиції тощо; сприяння створенню і підтримка різних об'єктів культури (музеїв, театрів тощо); посилення і відродження почуття гордості населення за свою культуру; забезпечення можливостей для міжкультурних обмінів між корінним населенням і туристами.

Негативний вплив туризму в цьому аспекті проявляється у виникненні незручностей і незадоволенні місцевого населення надмірним напливом туристів; негативному ставленні до туризму через комерціалізацію і втрату самобутнього характеру; непорозумінні та конфліктах через різні мовні бар'єри та стилі поведінки; загостренні соціальних проблем, пов'язаних з наркоманією, алкоголізмом, бандитизмом тощо [4, с. 29].

-
1. Про туризм: Закон України в редакції від 18.11.2003 // Відомості Верховної Ради України. - 2004. - №13. - с.180.
 2. *Алейникова Г.М.* Организация и управление турбизнесом: Учеб. пособие. – Донецк, 2002. – 184 с.
 3. *Боголюбов В.С., Орловская В.П.* Экономика туризма. – М.: Академія, 2005. – 192 с.

4. *Герасименко В.Г.* Основы туристического бизнеса: Учеб. пособие. – Одесса: Черноморье, 1997. – 160 с.
5. *Гуменюк Ю.П.* Удосконалення управління рекреаційно-туристичним комплексом регіону // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Зб. наук. праць. Вип. 3 (XLVII) НАН України. ІРД, Ч.І – Львів, 2004. С.435-441.
6. *Квартальнов В.А.* Иностранный туризм. – М.: Финансы и статистика, 2003. – 228 с.
7. *Кифяк В.Ф.* Організація туристичної діяльності в Україні. – Чернівці: Книги-XXI, 2003. – 300 с.
8. *Котляров Е.А.* География отдыха и туризма. Формирование и развитие территориальных рекреационных комплексов. – М.: Мысль, 1978.
9. *Мацола В.І.* Рекреаційно-туристичний комплекс України: Монографія. – Львів, 1997. – 259 с.
10. *Стецюк О.В.* Туристичний комплекс Карпатського регіону України: структура та територіальна організація: Автореф. дис. ...канд. географ. наук: 11.00.02/Львівський національний університет ім.І.Франка. – Львів, 2006. – 17 с.

IMPACT OF RECREATIONAL AND TOURISM COMPLEX ON THE DEVELOPMENT OF ECONOMY OF THE STATE

Olha Vuytsyk

*Ivan Franko National University of Lviv
vul. Universytetska 1, Lviv 79000, Ukraine, tel. (032) 239-46-03*

The research is devoted to the analysis concept of recreational and tourism complex (RTC), tourism industry and economic impact of tourism. The number of indexes which can be used for measuring the impact of tourism on economy are presented.

Key words: recreational and tourism complex, tourism industry, economic functions of RTC, balance of payments.

*Стаття надійшла до редколегії 21.02.2008
Прийнята до друку 22.06.2008*